

บทที่ 2

สภาพทางสังคมและการเมืองของประเทศไทยช่วงปี พ.ศ. 2516-2522
และผลกระทบที่มีต่ออารยธรรมไทย

ช่วงเวลาตั้งแต่ปี 2516 เป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญมากสำหรับสังคมไทย เพราะเป็นช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองอย่างรวดเร็ว ผันผวน และได้ส่งผลกระทบต่ออารยธรรมอย่างชัดเจน ก่อนหน้านั้นอำนาจทางการเมืองของฝ่ายทหารซึ่งเหนือกว่าฝ่ายพลเรือน ทำให้คณะทหารสามารถกำหนดทิศทางทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ จอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร เป็นผู้นำฝ่ายทหารที่เด่นที่สุดก่อนที่จะเกิดกรณี 14 ตุลาคม 2516 ขึ้น ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ได้กล่าวถึงสภาพทางสังคมและการเมืองช่วงก่อนหน้า 14 ตุลาคม 2516 ไว้ว่า

ชัยอนันต์ สมุทรวณิช กล่าวไว้ในบทวิจารณ์หนังสือ ยัง เติร์กกับทหารประชาธิปไตย บทที่ 3 ว่าด้วย "สภาพทางการเมืองระหว่างหลัง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 กับ การก่อตัวของคณะทหารหนุ่มและทหารประชาธิปไตย" กล่าวถึงผลกระทบของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ตอนหนึ่งว่า "การครองอำนาจต่อเนื่องยาวนาน การที่ผู้นำทหารอาศัยอำนาจทางทหาร การเมือง ไปเสริมผลประโยชน์ทางด้าน เศรษฐกิจส่วนตัวและพรรคพวก ในขณะที่การบริหารประเทศของรัฐบาลที่ตนเป็นผู้นำอยู่ไม่อาจแก้ไขหรือลดปัญหาทางสังคม-เศรษฐกิจได้ เป็นเหตุที่ทำให้มีมติมหาชนต่อต้านคณะทหารโดยส่วนรวมสูงมากเป็นพิเศษ", อังโน เสถียร จันทิมาธร, ชรรค์ชัย บุนปาน, กองทัพพบกับประเทศไทย (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มติชน, 2526), หน้า 128-129.

สภาพดังกล่าว เมื่อประกอบกับสถานการณ์ภายนอกประเทศ ซึ่งปรากฏความไม่พอใจในหลาย ๆ แห่ง ดังจะเห็นได้จากการก่อวินาศกรรม การเดินขบวนประท้วง การเรียกร้องกรณีต่าง ๆ เช่นการเรียกร้องของนักศึกษาญี่ปุ่นให้ทหารอเมริกันถอนทัพ นักศึกษาเกาหลีเรียกร้องให้นายบักจุงฮี ลาออก

เรคการ์ด¹ ของจีนก็เกิดขึ้นระยะใกล้เคียงกันนี้ เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหว และจุดความคิดในการมีปฏิกริยาของคนในสังคมระยะนั้นอีกทางหนึ่ง

ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยซึ่งก่อตั้งขึ้นตั้งแต่วันที่ 20 ธันวาคม 2512² เป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่เริ่มก่อการเคลื่อนไหวต่าง ๆ อันเป็นการปะทะกันระหว่างรัฐบาลกับนักศึกษาครั้งแรก โดยมีการต่อรองกันของทั้งสองฝ่าย สภาพการณ์ทั่วไปในประเทศจึงคุกรุ่นไปด้วยความขัดแย้ง³

เกิดอีกเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ลี้ลาภาพไป คือมีกลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญซึ่งมี นายธีรยุทธ บุญมี อดีตเลขาธิการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย บิดบ้ายประณาม แจกใบปลิวตำหนิรัฐบาล เรียกร้องรัฐธรรมนูญโดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 5 ตุลาคม 2516⁴

¹ ใน พ.ศ. 2509 เหม่าเจ๋อดุงได้จัดให้มีการปฏิวัติใหญ่ทางวัฒนธรรมของชนชั้นกรรมาชีพด้วยความร่วมมืออย่างใกล้ชิดของเจียงชิงผู้เป็นภรรยา และจอมพลหลินเปียวสหายคนสนิทร่วมสมรภูมของเหม่าเจ๋อดุง วัตถุประสงค์ของการปฏิวัติก็เพื่อรื้อฟื้นลัทธิมาร์กซิสต์และลัทธิเลนินนิสต์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง อันเป็นการตอบโต้ลัทธิรีวิชันนิสต์หรือลัทธิแก้ซึ่งประสงค์จะแปรเปลี่ยนลัทธิคอมมิวนิสต์ ให้เป็นอื่น ดังที่กำลังแพร่หลายในรัฐเซีย เหม่าเจ๋อดุงเองทวันเกรงว่าเมื่อคนหาชีวิตไม่แล้วลัทธิรีวิชันนิสต์จะเข้าไปมีอิทธิพลในจีน จึงต้องทำการปฏิวัติขึ้นใหม่ เพื่อการนี้ เหม่าเจ๋อดุงได้อาศัยกำลังจากนักศึกษาและพลังหนุ่มสาว เป็น เครื่องมือ โดยจัดตั้งกองทัพในรูปของ "ผู้พิทักษ์แดง" หรือ "เรคการ์ด" ให้เป็นผู้โจมตีและตอบโต้ฝ่ายปรปักษ์แทนตน, ถานินท์ รัยวิเชียร, ลัทธิและวิธีการของคอมมิวนิสต์ (กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ พิมพ์ครั้งที่ 7 กุมภาพันธ์ 2520), หน้า 22.

² จัดตั้งเป็นที่ยอมรับเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2513, เสถียร จันทิมาธร, ขรรค์ชัย บุนปาน : กองทัพพบกับประเทศไทย, หน้า 220.

³ พันตำรวจตรี อนันต์ เสนาชันธและคณะ, ดัยเทวา (พระนคร : พิมพ์ 2516), หน้า 55-65 อ้างใน ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี, สภาพของวรรณกรรมปัจจุบัน ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตุลาคม 2522.

⁴ จรูญ เปรมฤทัย, รด. ปฏิทินการเมือง (พระนคร : บริษัทบ้านและที่ดินเปรมฤทัย, 2521) หน้า 220. อ้างใน ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี สภาพของวรรณกรรมปัจจุบัน .

สภาพสังคมดังกล่าวนี้จึงเอื้ออำนวยให้นักเขียนผลิดวรรณกรรมประเภทนวนิยายสะท้อนภาพสังคมอันมีผลมาจากการรวมตัวของกลุ่มผู้ที่มีความไม่พอใจกับการเผด็จการของรัฐบาล เช่น กลุ่มนักหนังสือพิมพ์หัวรุนแรง, นักเขียนกลุ่มก้าวหน้า, นักศึกษาประชาชนที่รวมกลุ่มรวมพรรค เป็นต้น ทำการต่อต้านนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะการสะท้อนชีวิตทั้งกิจกรรมส่วนตัวและสังคมออกมาในแง่วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างวัย และสถาบันเศรษฐกิจ เป็นประเด็นปัญหาในการเสนองาน

การเรียกร้องรัฐธรรมนูญที่ขยายตัวกลายมาเป็นการชุมนุมประท้วงและเดินขบวนขับไล่ผู้บริหารประเทศซึ่งมีลักษณะเป็นเผด็จการปะทุขึ้นเมื่อ 14 ตุลาคม 2516 เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจรและคณะ เดินทางออกจากประเทศไทย ความสำเร็จดังกล่าวทำให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของการรวมพลัง เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม การใช้สิทธิเสรีภาพช่วงนี้จึงเป็นไปอย่างกว้างขวางทั้งในรูปของการปฏิบัติและในรูปของงานเขียน

แต่เดิมการเสนอวรรณกรรมช่วงก่อน พ.ศ. 2516 ส่วนใหญ่ใช้รูปแบบหนังสือพิมพ์รายคาบต่าง ๆ มากกว่าการเสนอเป็นรูปเล่ม มีลักษณะการรายงานข่าวและวารสารแนวก้าวหน้า เช่น "มหาราชฎูร์", "เพื่อชีวิต", "ชาวบ้าน" เป็นต้น เนื้อหาที่เสนอมักชี้ข้อบกพร่องและความไร้สมรรถภาพในการบริหารประเทศ ช่วงนั้นอย่างวิพากษ์วิจารณ์ ได้แก่ ปัญหาค่าครองชีพสูง ปัญหาการว่างงาน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี ปัญหาช่องว่างระหว่างเมืองและชนบท ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาคอร์รัปชัน เป็นต้น

เนื้อหาสาระของการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาดังกล่าวข้างต้นที่ปรากฏในงานเขียนรูปแบบต่าง ๆ ในช่วงนี้มักเจาะจงประเด็นความห่วงใยการดำรงอยู่ของประเทศ กับความมั่นคงทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชาติ ผู้เสนอวรรณกรรมมักชี้แจงความสับสน หันแปรด้านวัฒนธรรมที่ปรากฏทั่วไป

ย้อนหลังไปในทศวรรษ 2500 การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาในประเทศจีน ขบวนการ "ฮิปปีส์" ของหนุ่มสาวอเมริกันและเทศกาลดนตรีร็อกที่เมืองวูดสต็อค ซึ่งมีเนื้อหาคัดค้านสงครามและเป็นส่วนหนึ่งของดนตรีและเพลงเพื่อชีวิต เหตุการณ์สำคัญทางสากลเหล่านี้มีอิทธิพลเข้ากับความเรียกร้องของยุคสมัย ส่งผลถึงสภาพสังคมของประเทศไทยอย่างเห็นได้ชัดในช่วงระยะปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา มีนักศึกษาและคนหนุ่มสาวของไทยให้ความสนใจอย่างกว้างขวาง สภาพสังคมเช่นนี้จุดความสนใจแก่นักเขียนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเรียกกันว่า "กลุ่มก้าวหน้า" นักเขียนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เสนอวรรณกรรมจากอิทธิพลของสังคมช่วงนี้ในรูปแบบบทความ

เชิงวิเคราะห์ ได้แก่งานของ วิทยากร เชียงกูล เรื่อง เราจะไปทางไหนกัน (2512), งานของ สุชาติ สวัสดิ์ศรี เรื่อง ยุคสมัยแห่งความเจียบ นอกจากนี้ยังมีงานของนักเขียนรุ่นเดียวกันนี้ได้แก่ นิวัติ กองเพียร, โกลม คิมทอง, ธรรมเกียรติ กันอริ, เทพศิริ สุขโสภา เป็นต้น

บรรยากาศของสังคมไทยที่มีผลกระทบต่อสภาพวรรณกรรมตั้งแต่ช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และสืบต่อมาอีกระยะหนึ่ง เห็นได้ว่ามีลักษณะแตกแยก คือมีกลุ่มนักศึกษาซึ่งเป็นตัวแทนของคนที่ยึดตัว รักความก้าวหน้า กลุ่มนี้เป็นกลุ่มหนุ่มสาวที่มีผลงานวรรณกรรมแพร่หลายอยู่ในความสนใจของคนยุคนี้ ส่วนนักศึกษาอีกกลุ่มหันไปนิยมกิจกรรมที่ไม่ข้องเกี่ยวกับการเมือง คือเบนความสนใจไปสู่การบันเทิง ได้แก่ การแข่งขันกีฬา, การประกวดคนเด่น คนงามของสถาบัน, การจัดงานสังสรรค์ระหว่างสถาบัน เป็นต้น และอีกพวกคือประชาชนที่ไม่สนใจการเมืองนอกจากการตั้งหน้าทำงานอาชีพ ดังนั้นวรรณกรรมในยุคสมัยนี้จึงแยกออกเป็นสองทาง คือ วรรณกรรมก้าวหน้าของกลุ่มนักเขียนหนุ่มสาว ที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มตามความสนใจ ได้แก่ กลุ่มหนุ่ม หน้าสาวสวย, ชมรมพระจันทร์เสี้ยว, กลุ่มศิริ เป็นต้น นักเขียนเหล่านี้ส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับขบวนการนักศึกษา โดยที่มีความสนใจ เข้าใจปัญหาสังคม การเมืองของประเทศอย่างจริงจัง อีกฝ่ายคือกลุ่มนักเขียนที่ยึดสารัตถะเกี่ยวกับเรื่องประโลมโลก เรื่อง นู๋ และวรรณกรรมหลักหนี ได้แก่ เรื่องไสยศาสตร์ ภูติผี กามารมณ์ เป็นต้น

ดังนั้นระยะนี้เองได้เกิดวรรณกรรมที่เรียกกันว่า "วรรณกรรมเพื่อชีวิต" เป็นผลงานของกลุ่มนักเขียนรุ่นใหม่ซึ่ง เป็นนักศึกษาตามสถาบันต่าง ๆ ผู้ริเริ่มในการก่อตั้งกลุ่มวรรณกรรมนี้คือบรรดาผู้นำนักศึกษา ผู้มีบทบาทการเคลื่อนไหว และทำหนังสือในกลุ่มต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย ขณะนั้น และอีกกลุ่มคือนักเขียนรุ่นเก่าที่เคยมีบทบาทในการรัฐประหาร 2501 เช่น สุวัฒน์ วรดิลก รวมทั้งนักวิจารณ์รุ่นใหม่ เช่น นพพร สุวรรณพานิช, สุชาติ สวัสดิ์ศรี ต่อมานักเขียนเหล่านี้ได้ขยายเนื้อหา และรูปแบบของวรรณกรรมออกไปเป็นวรรณกรรมแปลในช่วงเวลาต่อมา¹ ที่น่าสนใจคือการก่อตั้งกลุ่ม "วรรณกรรมเพื่อชีวิต" ได้ก่อให้เกิดผลงานวรรณกรรมที่เด่นของระยะนี้คือนิตยสาร วรรณกรรมเพื่อชีวิต รายเดือน โดยวรรณกรรมเล่มนี้สามารถรวมนักเขียนก้าวหน้าทั้งเก่าและใหม่มารวมกันได้จำนวนไม่น้อย เช่น สถาพร ศรีสังข์, จิตติน ธรรมชาติ หรือนักวิชาการทางวรรณกรรมเช่น ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, ชลธิรา สัตยวัฒน์, ไร่นาน อรุณรังษี เป็นต้น²

¹ เสถียร จันทิมาธร, สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย สำนักศิลปวัฒนธรรม สำนักพิมพ์เจ้าพระยา พิมพ์ครั้งแรก มกราคม 2525, หน้า 404-405.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 405.

นักเขียนหนุ่มสาวกลุ่มหนึ่งที่เด่นมากในยุคนี้คือ "กลุ่มหนุ่ม หน้าสาวสวย" นักเขียนกลุ่มนี้รวมตัวกันจัดทำนิตยสาร "ซ้อฟ้า" เมื่อปี 2508 ได้รวบรวมกวี นักเขียน และศิลปินจำนวนหนึ่งเข้าไว้ด้วยกัน จนถึงปี 2511 ได้จัดทำหนังสือรวมเรื่องสั้น คือ ลอยหลังสินธุ์, กิ่งโพยม, รุ่งประสานสาย ต่อมาจึงได้จัดทำหนังสือ หนุ่ม หน้าสาวสวย ขึ้นเป็นรายเดือน นักเขียนเด่น ๆ ในกลุ่มนี้มี สุจิตต์ วงษ์เทศ, ขรรค์ชัย บุนปาน, เรืองชัย ทรัพย์นิรันดร์, สุวรรณี สุคนธา, ณรงค์ จันทร์เรือง, สุรชัย จันทิมาธร, เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นต้น¹ นักเขียนกลุ่มนี้ เสถียร จันทิมาธร ให้ความเห็นว่าโดยพื้นฐานได้รับอิทธิพลมาจากนักเขียนหนังสือพิมพ์ สยามรัฐ มีความสนใจพิเศษว่านักเขียนร่วมสมัย คือ เขามีความสนใจในอดีต ทั้งในด้านวรรณคดี ดนตรี โบราณคดีและประวัติศาสตร์ (ชื่อ "หนุ่ม หน้าสาวสวย" ก็นำมาจากบางตอนของโคลง ทวาทศมาส วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น แล้วปรับคำให้เข้ากับสภาพใหม่ในปัจจุบัน² นอกจากนี้นักเขียนกลุ่มนี้ยังสนใจงานศิลปะสาขาอื่นอีก เช่น จิตรกรรม และงานของนักเขียนสากลโดยศึกษาจากหนังสือแปล เสถียร จันทิมาธร ซึ่งเป็นนักเขียน และนักวิจารณ์ร่วมสมัยกล่าวว่า ลักษณะเนื้อหาของวรรณกรรมที่นักเขียนกลุ่มนี้แสดงออกไม่เพียงแต่เป็นการแสวงหาทางวรรณกรรมเท่านั้น แต่ชี้ถึงความมุ่งหมายในการแสวงหาความหมายของชีวิตอย่างเอาจริงเอาจังด้วย นักเขียนกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลจากปรัชญา กลุ่ม เอ็กซิสเต็นเชียลลิสม์ (Existentialism) และอิทธิพลของขบวนการ "ฮิปปีส์" บางคนในหมู่พวกเขาสนใจสублиมัลชา บางคนสนใจการเดินทางแบบคนหนุ่มสาวทั่วโลกในยุคนั้นนิยมกันคือ "โบกรถ" เช่น ธัญญา พลอนันต์ ได้เคยเดินทางไปในวิถีเช่นนี้ และเขียนหนังสือ ถนนไปสู่ก้อนเมฆ³

กลุ่มนักเขียน "หนุ่ม หน้าสาวสวย" กับกลุ่ม "ชมรมพระจันทร์เสี้ยว" สองกลุ่มนี้เป็นที่ทราบกันว่ามีความคิด ความรู้สึกต่อสังคมยุคนั้นในทางเดียวกัน คือ ความไม่พอใจต่อสภาพสังคม ต่อรัฐบาลเผด็จการทหาร และเฉพาะความไม่พอใจต่อสภาพสภาพวรรณกรรมขณะนั้น พวกเขาไม่พอใจต่อวรรณกรรมเพื่อฝัน เรื่อง ภูธลังผลาญ ดังนั้นนักเขียนเหล่านี้จึงหันมานิยมการทดลอง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 392.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 394

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 396.

เขียนเรื่องสั้นที่ต่างไปจากแนววิธีการเขียนเรื่องสั้นที่มีอยู่เดิม เรื่องสั้นที่เขียนกันอยู่ก่อนหน้าจะใช้การเดินเรื่องที่เป็นการเคลื่อนไหวของตัวละครมาก และมีการจบเรื่องแบบหักมุม นักเขียนหนุ่มสาวยุคแสงท้าวช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 เหล่านี้ได้หันมาเขียนเรื่องสั้นที่ไม่เน้นโครงเรื่องแต่เน้นอารมณ์ และการเดินทางแห่งความคิดของตัวละคร เป็นสำคัญ (ในต่างประเทศการเขียนเรื่องสั้นด้วยวิธีนี้เป็นที่นิยมมาระยะหนึ่งซึ่งค่อนข้างนานแล้ว) ได้แก่ งานเรื่องสั้นเรื่อง นिरासल ของ สุวรรณี สุคนธา, ความเงิบ ของ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, นกพิราบ ของ สุรัชย์ จันทิมาธร, คนบนต้นไม้ ของ นิคม รายยะว่า, บทสนทนาทางโทรศัพท์ในคำคืนแห่งความว่าง ของ วิทยากร เชียงกุล เป็นต้น¹ นักเขียนสองกลุ่มนี้ต่อมาได้มุ่งเสนอผลงานวรรณกรรมจนเข้ามา มีบทบาททั้งในแวดวงนักเขียนอาชีพ และมีบทบาทนำหน้าทางความคิดในสังคมจนถึงปัจจุบัน (2526)

รัฐบาลต่อจากรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร คือรัฐบาลของ าพณา สัญญา ธรรมศักดิ์ ซึ่งได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ด้วยความหวังที่จะรักษาสภาพการณ์ของประเทศหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ให้กลับสู่ภาวะปกติโดยเร็ว หากสถานการณ์ภายในประเทศก็ทำได้หมดสิ้นความตึงเครียดลงรวดเร็วได้ตามความคาดหวังของรัฐบาล ประกอบกับแรงกระตุ้นจากเหตุการณ์ของประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ ชัยชนะของฝ่ายสังคมนิยมในประเทศเวียดนาม เมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2518, ในประเทศลาว เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2518, และในประเทศกัมพูชาเมื่อกรุงพนมเปญแตก วันที่ 17 เมษายน 2518 ปีเดียวกันนั้นเอง ทำให้พลังฝ่ายตรงข้ามกับฝ่ายก้าวหน้าก่อตัวขึ้นอย่างเด่นชัด การวิพากษ์วิจารณ์ เรื่องทฤษฎีโดมิโน และการสิ้นชาติ สร้างความวิตกกังวลให้ประชาชนทั่วไป ในสังคมก็มีการแสดงออกอย่างประชาธิปไตยและสังคมนิยม เริ่มแพร่กระจายไปอย่างหนาแน่นตามลำดับ สภาพเช่นนี้เป็นเหตุให้การปะทะกันของพรรคการเมืองฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายก่อหวอดขึ้น มาถึงระยะนี้ความขัดแย้งของกลุ่ม "ขวา" และ "ซ้าย" เห็นได้ชัดเจน มีการปฏิบัติการของกลุ่มกระติงแดง และนพพลในการประท้วงบ่อยครั้ง จนเกิดเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม 2519²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 396.

² ตรีศิลป์ บุญจระ, นวนิยายไทยในรอบทศวรรษ : ข้อสังเกตบางประการ, สถาบันไทยคดีศึกษาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เอกสารวิชาการหมายเลข 25 ประกอบการสัมมนา "สองศตวรรษรัตนโกสินทร์ : ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย" สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, หน้า 36.

ผลของการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 โดยคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ซึ่งมีพลเรือเอก สงัด ชลออยู่ เป็นหัวหน้าคณะทำให้มีการออกกฎหมาย และคำสั่งที่เป็นเผด็จการ อีกหลายฉบับ โดยเฉพาะประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 17 หรือที่เรียกว่า "ปว. 17" ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งแม้จะถูกคัดค้านต่อต้านกระทั่งยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2518 แต่มามีผลใช้ อีกครั้งในชื่อของประกาศคณะปฏิรูปฉบับที่ 42 และตามด้วยฉบับที่ 43 ในรัฐบาลของนายกรัฐมนตรี ถานินทร์ กรีวิเชียร¹

การใช้ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 42 นี้ให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานการพิมพ์อย่างมากที่จะ สั่งปิดหนังสือพิมพ์ หรือยึดหนังสือใดก็ได้อย่างกว้างขวาง ทำให้หนังสือประเภทสร้างสรรค์ ก้าวหน้า หรือวรรณกรรมที่มีสาระ เกี่ยวกับสภาพชีวิตของประชาชนลดจำนวนลงเป็นอย่างมากในระยะนั้น และ เมืองไทยมีรายชื่อ "หนังสือต้องห้าม" อยู่ในรายการถึง 300 เล่ม²

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 มีผลกระทบต่อวรรณกรรมอยู่หลายประการ ประการแรก การกวาดล้างหนังสือต้องห้าม โดยการยึดและการเผาทำลาย หนังสือซึ่งมีลักษณะ "ต้องห้าม" ในทัศนะของผู้บริหารขณะนั้น กินความกว้างขวางทั้งหนังสือ เกี่ยวกับการเมือง วรรณกรรมและ หนังสือวิชาการด้วย ผลจากการกวาดล้างทำให้หนังสือวรรณกรรมแปล เรื่องสั้น บทกวี และหนังสือ เกี่ยวกับการเมืองในรูปหนังสือปกอ่อนที่เคยจำหน่ายบนแผงหนังสือก็หายไป สำนักพิมพ์เล็ก ๆ ที่เคย พิมพ์หนังสือดังกล่าวก็ต้องหยุดกิจการลง บรรยายากในวงการหนังสือหลัง 6 ตุลาคม 2519 จึง ค่อนข้างซบเซา อย่างไรก็ตามการกวาดล้างดังกล่าวก็เป็นเพียงการทำลายทางวัตถุ และทำให้เกิดการชะงักงันชั่วคราวเท่านั้น เพราะอีก 2-3 ปีต่อมา หนังสือที่เคย "ต้องห้าม" ก็ถูกนำมาตี พิมพ์เผยแพร่ใหม่แม้ว่าจะไม่ครบทุกเล่ม อีกประการหนึ่งคือภาวะชะงักงันของนักเขียน เนื่องจาก สภาพการณ์ทางการเมืองไม่เอื้ออำนวยทำให้วรรณกรรมช่วงนี้ลดลง จากการเดินทางเข้าป่าของ คาราวานนักเขียนกลุ่มหนุ่มสาว

¹ เสถียร จันทิมาธร, คนอ่านหนังสือ (สำนักพิมพ์ดอกหญ้า พิมพ์ครั้งที่ 1 พฤษภาคม 2525), หน้า 36.

² เรื่องเดียวกัน.

สมัยการปกครองของนายกรัฐมนตรี นายธานินทร์ กรัยวิเชียร (8 ต.ค.19 - 20 ต.ค. 20) สภาพสังคมการเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศตลอดมา เริ่มคับขันขึ้นอีก เศรษฐกิจของประเทศตึงตัวมาก รัฐบาลประกาศต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างจริงจัง จนขาดสัมพันธภาพที่ดีกับประเทศข้างเคียง ซึ่งมีผลทางด้านการค้าระหว่างประเทศ รัฐบาลใช้มาตรการเด็ดขาดในการควบคุมสื่อมวลชน และประชาชน เป็นเวลาค่อนข้างนานเพื่อหวังคลี่คลายปัญหาและสถานการณ์ อย่างไรก็ตามปัญหาเศรษฐกิจก็ยังคงอยู่

ที่น่าสังเกตการปกครองประเทศของ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรีคนที่ 14 โดยการสนับสนุนของคณะปฏิรูปได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครอง 28 มาตรา โดยเฉพาะมาตราที่ 21 ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงมาตราที่ 17 ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดังกล่าวมาแล้ว มีนโยบายเด่นชัดคือ การปราบปรามยาเสพติด ควบคุมการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง¹ ประเด็นของสภาพสังคมสองประการนี้สะท้อนอยู่ในวรรณกรรมช่วงนี้มากมายหลายเล่ม และโดยเฉพาะประเด็นของปัญหาการปราบปรามยาเสพติดปรากฏ เป็นงานที่ให้เนื้อหาการรวบรวมวัตถุดิบและข้อมูลอันเข้มข้นในงานของ สุวรรณี สุคนธา ดังจะวิเคราะห์ต่อไป

ในสมัยการปกครองของรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรีหลังการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2520 สถานการณ์และความตึงเครียดทางการเมืองและสังคม คลี่คลายลงแต่ยังคงมีความขัดแย้งของบรรดาผู้บริหารประเทศอยู่ ช่วงต้นของการปกครองประชาชน ยังคงถูกปกครองโดยประกาศคณะปฏิวัติ จนถึงเดือน เมษายน 2522 จึงมีการจัดตั้งรัฐบาลจากการเลือกตั้ง บรรยากาศของบ้านเมืองดีขึ้น แต่เมื่อถึงเดือน ตุลาคม ปีเดียวกัน รัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ถูกพรรคฝ่ายค้านเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจ มีการเคลื่อนไหวคัดค้านพลเอกเกรียงศักดิ์ ต่อเนื่องอีกทั้งที่ท้องสนามหลวงและในรัฐสภา ทั้งจากฝ่ายค้านและกระทั้งวุฒิสมาชิก จนในที่สุดในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2522 พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้ประกาศลาออกกลางสภา เมื่อเวลา 10.05 น.²

¹ดูรายละเอียดใน เสถียร จันทิมาธร, ชรรค์ชัย นุนปาน : กองทัพพบกับประเทศไทย ในบทที่ว่าด้วยเรื่อง "บทเรียนเฉพาะของกองทัพภาคที่ 2". "รัฐบาลกับ ผ.ก.ค. ต่อยมวยคนละเวที" , "การเมืองเป็นหลักการทหารสนับสนุน", "เป้าหมายทางการเมืองนั้นเป็นอย่างไร" อ้างแล้ว หน้า 141-143.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

บรรยากาศในวงวรรณกรรมสมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นับว่าคึกคักขึ้น แต่ก็ไม่มากเท่าที่เคยเป็นมาเพราะประกาศคณะปฏิวัติยังใช้ควบคุมสิ่งพิมพ์ทั้งหลายได้อยู่ อย่างไรก็ตามก็ดีพอสมควรเกิดความเคลื่อนไหวว่ามีสำนักพิมพ์ใหญ่น้อย เกิดขึ้นมากมาย มีวารสารที่เน้นหนักด้านวรรณกรรม เช่น พาที, การะเกด, โลกหนังสือ เป็นต้น¹ แต่ส่วนมากที่รอดจากการกระทบกระเทือนจากคณะที่ปรึกษา เจ้าหน้าที่งานการพิมพ์ตามกฎหมายว่าด้วยการพิมพ์ คือบรรดานิตยสารรายสัปดาห์ นิตยสารรายเดือนบางฉบับ, นิตยสารสำหรับผู้หญิง, นิตยสารสำหรับผู้ชาย และหนังสือพิมพ์ที่มียอดจำหน่ายสูง เช่น ไทยรัฐ, เดลินิวส์, หนังสือเหล่านี้พูดถึงความสวยงาม, เรื่องเกร็ดความรู้ และนวนิยายรักลงพิมพ์เป็นส่วนใหญ่ เนื้อหาไม่ข้องแฉะการเมืองดังเห็นได้จากนิตยสารบางกอก, สกุลไทย, จักรवाल, พ้าเมืองไทย, พ้าเมืองทอง, ชวกรุง, ลลนา, เบญจกัลยาณี, กุลสตรี, สาวสยาม, สาวสวย, ดิฉัน, แมน, โม่เดิร์นแมน, หนุ่มสาว ฯลฯ²

ถึงวันที่ 3 มีนาคม 2522 สภาฯ ชาวเสียงเพื่อเลือกตั้งตัวนายกรัฐมนตรีต่อจากพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ปรากฏว่าพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ได้รับคะแนนเสียง 395 เสียงจากทั้งหมด 526 เสียง³ พลเอกเปรมจึงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2527)

เมื่อพิจารณาสภาพสังคมของประเทศไทย ช่วงปี พ.ศ. 2516-2522 จะเห็นได้ว่าผลกระทบทางสังคมโดยเฉพาะด้านการเมืองที่มีต่อวรรณกรรมไทยช่วง 7 ปีนี้ มีภูมิหลังต่อเนื่องมาแต่สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จากปัญหาใหญ่ของประเทศคือการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ยังผลให้ปัญญาชนกลุ่มก้าวหน้า และผลงานสะท้อนปัญหาสังคมของนักคิด นักเขียน กลุ่มนี้แพร่หลายกว้างขวางต่อมา เป็นต้นแบบของการเสนองานวิจารณ์สังคมที่มีสาระและขอบเขตของปัญหาสืบเนื่องเกี่ยวพันมิใช่เฉพาะวิกฤตการณ์ของสมัยแล้วส่งผลทันทีแต่เป็นปัญหาซับซ้อนทับถม เรื่อยมาตามวิถีทางการเมืองดังที่วิเคราะห์มาข้างต้น

¹ ตรีศิลป์ บุญขจร, อ้างแล้ว, หน้า 58.

² ใน สายธารวรรณกรรม ของ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, อ้างใน ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี, สภาพวรรณกรรมปัจจุบัน.

³ เสถียร จันทิมาธร, ชรรค์ชัย บุณยาน กองทัพกับประเทศไทย อ้างแล้ว, หน้า 151.

อย่างไรก็ตามในหมู่นักเขียนผู้เสนอวรรณกรรมช่วงระยะที่มีเหตุการณ์ต่าง ๆ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม วัฒนธรรมของไทย มีนักเขียนส่วนหนึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นปัญญาชนชั้นนายทุนน้อย ซึ่งถูกสภาพสังคมบีบบังคับให้มีความรู้สึกในเชิงปฏิกิริช นักเขียนกลุ่มนี้มีความสามารถในการประพันธ์ค่อนข้างสูง เสนองานที่มีเนื้อหาสมจริง มองชีวิตอย่างเป็นอยู่จริง และสะท้อนออกมาตามความเป็นจริง ได้แก่งานของ รงค์ วงษ์สวรรค์, สุวรรณี สุคนธา, บุญโชค เจียมวิริยะ คำพูน บุญทวี, คำพามาน คนโต เป็นต้น วรรณกรรมของนักเขียนเหล่านี้มีลักษณะทางวิพากษ์วิจารณ์ เช่น เรื่อง สนิมสร้อย, เขาชื่อกานต์, นายอำเภอปฏิวัติ, ลูกอีสาน, ครูบ้านนอก ฯลฯ

ส่วนงานเขียนของนักศึกษาคณะมนุษยศาสตร์ที่เรียกว่า วรรณกรรมก้าวหน้า ในระยะแรกและวรรณกรรมเพื่อชีวิตในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบัน งานของนักเขียนกลุ่มนี้ยังคงมีพื้นฐานทางความคิดและทัศนคติต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เสนองานสะท้อนความเป็นจริงของสังคมไทยในแต่ละระยะคือ เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งเปิดเผยสภาพชีวิตของชาวนา กรรมกร ปัญญาชนในตัวเมือง และในชนบท ในการรัฐประหาร เมื่อปี 2519 งานของนักเขียนกลุ่มนี้ถูกทำลายไปไม่น้อย หากการเคลื่อนไหวทางวรรณกรรมรูปแบบ เรื่องสั้น กวีนิพนธ์ปรากฏว่าขบวนการของนักเขียนวรรณกรรมเพื่อชีวิตก็ได้หยุดยั้ง มีการสืบทอดขยายเนื้อหาโดยนักเขียนเรื่องสั้นที่มีบทบาทเด่น และได้รับความนิยมอยู่ในปัจจุบัน ล้วนเป็นคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่ใช้นามเขียน "วรรณกรรมเพื่อชีวิต" ในสารคดีที่แสดงถึงจุดยืนที่จะเป็นปากเสียงให้แก่ผู้ที่เสียเปรียบและถูกทอดทิ้งในสังคม ได้แก่งานของ นิเวศน์ กันไทยราษฎร์, มานพ ถนอมศรี, พิบูลย์ศักดิ์ ละครพล, วัฒน์ วรรลยางกูร, คมทวน คันธนู, มาลา คำจันทร์, ชชาติ กอบจิตติ, อัศศิริ ธรรมโชติ ฯลฯ ส่วนหนึ่งของนักเขียนเหล่านี้เริ่มเขียนนวนิยายที่มีคุณภาพและดูจะมีมากยิ่งขึ้นในวงวรรณกรรมปัจจุบัน ได้แก่งานของ พิบูลย์ศักดิ์ ละครพล สภาพร ศรีสังข์, สุชีพ ฌ สงขลา เป็นต้น

สภาพวงวรรณกรรมในปัจจุบัน แม้จะยังคงมีวรรณกรรมพาฝัน เรื่องรัก นวนิยายชีวิต เรื่องบู๊คงอยู่ตลอดมา แต่ก็มีมีการเคลื่อนไหวใหม่ ๆ ที่มีส่วนขยายพัฒนาการของวรรณกรรมไทย ปรากฏอยู่ด้วยควบคู่กันที่เห็นเด่นชัดคือ วรรณกรรมแปลประเภทนวนิยาย แต่ไม่ใช่แนวเพื่อฝัน หากเป็นงานที่มีแง่ เขียนแบบอัตนิยมซึ่งมีการค้นคว้าวัตถุดิบ ข้อมูลอย่าง เป็นวิทยาศาสตร์อีกประการ ความสนใจในการวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรมที่ปรากฏขึ้นอย่างกว้างขวาง จริงจังในวงวรรณกรรมปัจจุบัน มีส่วนช่วยให้บรรยากาศของวรรณกรรมไทยก้าวหน้ารวดเร็วยิ่งขึ้น โดยที่การวิจารณ์วรรณกรรมทุกวันนี้มิได้เป็นการวิจารณ์อย่างผิวเผิน แต่เป็นไปอย่างมีระบบ เป็นวิทยาการทั้งใน

ทางสังคม ทางภาษา ทางปรัชญา และจิตวิทยา มีผลงานวรรณกรรมและวิทยานิพนธ์เกิดขึ้นมากมายจากการค้นคว้าทางทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ นอกจากนี้ยังมีการตั้งกลุ่มวรรณกรรมอภิปราย การตีพิมพ์นิตยสารที่มุ่งทางวรรณกรรมโดยตรง เช่น โลกหนังสือ, คนวรรณกรรม, นักเขียน, ถนนหนังสือ เกิดนักวิจารณ์วรรณกรรมและนักวิชาการทางวรรณกรรมมากมาย อันเป็นสภาพการณ์ที่ให้ความรู้ลึกซึ้งที่ดี และความหวังว่าในอนาคตอันใกล้วรรณกรรมไทยจะพัฒนาไปในทิศทางที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

สรุปสาเหตุที่มาของแนวเรื่อง และสารัตถะเกี่ยวกับปัญหาการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ปัญหาทางเศรษฐกิจและความไม่สงบสุขของประชาชนผลักดันให้ปัญหายาเสพติดกลายเป็นปัญหาต่อเนื่อง และเพิ่มความรุนแรงแก่ปัญหาการเมืองที่มีอยู่เดิม ดังที่รัฐบาลนายกรัฐมนตรี ถานินทร์กรัยวิเชียร ได้เน้นนโยบายปราบปรามยาเสพติดควบคู่กับการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างเด่นชัด ดังกล่าวข้างต้น และนวนิยายของสุวรรณี สุคนธา ที่มีสารัตถะเกี่ยวกับยาเสพติด เป็นแนวคิดหลักก็ปรากฏออกมาในช่วง 3 ปีนี้ ที่สภาพสังคมเอื้ออำนวยคงมีเพียง 1 เรื่อง ที่เสนอสารัตถะนี้แต่ผลิตขึ้นในปี พ.ศ. 2522 ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการส่งท้าย ทั้งนี้เนื่องจากสภาพการณ์ทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้ความสนใจในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมประเด็นเหล่านี้ของ สุวรรณี สุคนธา ลดลง และหันไปสนใจสารัตถะอื่นต่อไป